

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب معلّم
(راهنمای تدریس)

آمادگی دفاعی

سال سوم

دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

(مخصوص پسران)

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
نام کتاب : کتاب معلم آمادگی دفاعی سوم راهنمایی (مخصوص پسران) - ۹۸/۱
اعضای شورای برنامه‌ریزی درسی : غلامرضا سراج زاده، مهدی اسدی ملردی، طیبه رحیمی، عباسعلی معصومی، محمدرضا گدازی،
سیدمحمود میراکبری، حسن نابتی، علی احسان سیف و محمود شعبانی
مؤلفان : علی احسان سیف، غلامرضا سراج زاده، مهدی اسدی ملردی، محمدرضا گدازی، سیدمحمود میراکبری، رباب
شیرازی و صفیه نعمت‌زاده
ویراستار : واحد ویرایش دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
صفحه‌آرا : شهرزاد قنبری
ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده‌ی مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)
تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۴۴۵/۶۸۴
جایگاه : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ دوم ۱۳۸۶

حق چاپ محفوظ است.

فهرست

بخش اول : دفاع نظامی

۲	درس اول: دفاع و ضرورت آن
۹	درس دوم: بسیج
۲۲	درس سوم: ناامنی
۲۵	درس چهارم: مهارت‌های فردی و جمعی
۳۶	درس پنجم: پدافند (دفاع) غیرعامل
۳۹	درس ششم: پشتیبانی در هنگام بروز حوادث غیر طبیعی (جنگ)

بخش دوم: دفاع غیر نظامی

۴۴	فصل اول: حوادث ناگوار طبیعی (زلزله، سیل)
۴۵	درس اول: ضرورت و اهمیت کسب آمادگی در برابر زلزله
۵۱	درس دوم: ایمنی در برابر زلزله
۶۰	درس سوم: در زمان وقوع زلزله چه باید کرد؟
۶۶	درس چهارم: بعد از وقوع زلزله چه باید کرد؟
۷۰	درس پنجم: سیل، طوفان و رعد و برق

۷۵	فصل دوم: امداد و نجات
۷۶	درس اوّل: شیوهی امداد رسانی در حوادث
۸۰	درس دوم: آشنایی با حوادث و مهارت‌های امدادی
۸۷	فصل سوم: ایمنی و مقابله با آتش
۸۸	درس اوّل: بررسی دقیق علل وقوع حوادث
۹۱	درس دوم: آتش و راه‌های خاموش کردن آن
۹۵	درس سوم: آتش چگونه گسترش می‌یابد؟
۹۸	درس چهارم: اقدامات قبل از آتش سوزی و هنگام آن
۱۰۲	زمان‌بندی درس آمادگی دفاعی
۱۰۳	منابع

سخنی با دبیران

در تدوین برنامه درسی، مواردی مهم و حساس، همچون رویکرد، اهداف کلی و جزئی، روش تدریس، روش ارزش‌یابی، ابزار و وسایل مورد نیاز و ... در نظر گرفته می‌شود تا تصویر کاملی از واحد درسی مورد نظر و شیوه‌ی ارائه‌ی آن به‌طور شفاف بیان شود و امکان ارائه و اجرای آن به شکل علمی فراهم شود.

در هر یک از برنامه‌های درسی ممکن است بر یک یا چند عنصر نام برده تأکید بیش‌تری شود یا یکی از موارد فوق مثلاً رویکرد، روش تدریس و ... باعث تغییر برنامه‌ی درسی شود. به هر حال، بسته به تأکیدی که بر هر یک از موارد یاد شده انجام می‌شود، برنامه‌ی درسی نیز دستخوش تغییرات اساسی می‌شود.

در برنامه‌ی درسی جدید آمادگی دفاعی، رویکرد و روش تدریس تغییر یافته است. به‌طور خلاصه، در رویکرد برنامه‌ی درسی اهداف غیرنظامی توسعه و عمق بیش‌تری یافته و به‌عنوان مکمل اساسی برای بخش نظامی در نظر گرفته شده است.

در بخش نظامی نیز کوشیده‌ایم که از منظر غیرنظامی به ضرورت‌ها و ملزومات یک شهروند (دانش‌آموز) برای کسب آمادگی و حفظ آن به‌هنگام حملات نظامی توجه کنیم و مهارت‌هایی را که در چنین مواردی باید بدانند با انجام دهد، به او آموزش دهیم. گفتنی است که محتوای این بخش به‌گونه‌ای طراحی شده است که مفاهیم، به زندگی در شرایط عادی نیز تعمیم داده شود؛ برای مثال، حفظ اطلاعات، اسناد و مدارک شخصی، تنها در شرایط جنگی دارای اهمیت نیست. بلکه در شرایط عادی نیز باید از آن‌ها حفاظت کرد. بنابراین، مفاهیم صرفاً برای شرایط جنگی طراحی نشده است.

نکته‌ی مهم دیگری که در برنامه‌ی درسی جدید، مورد نظر بوده است، روش تدریس فعال است. در این برنامه‌ی درسی سعی شده است با توجه به شرایط بومی - محلی بر حضور فعال دانش‌آموز در جریان یاددهی - یادگیری تأکید شود. در این مورد، محدودیت‌هایی وجود داشته که برای رفع آن چاره‌اندیشی شده است.

در برنامه‌ی جدید بر یادگیری در کلاس و به بحث گذاشتن مفاهیم در کلاس تأکید شده است؛ به همین علت؛ ضمن به‌کارگیری روش سقراطی، دانش‌آموز به‌طور گام به گام با موضوع درسی و موقعیت‌های مختلف آشنا می‌شود و به مهارت ذهنی و عملی دست می‌یابد. به‌منظور رفع محدودیت در این مورد، حاصل تفکر دانش‌آموز یا گروه دانش‌آموزان، یعنی پاسخ آن‌ها به همراه پاسخ صحیح کلاس - که در انتهای هر یک از مطالب به بحث گذاشته می‌شود - در قسمتی از کتاب که به شکل جدول و ... در نظر گرفته شده است؛ ثبت می‌شود. به این ترتیب، دانش‌آموز در مراجعات بعدی به کتاب، با مشاهده‌ی پاسخ‌های خود یا گروهش، آن‌ها را با پاسخ نهایی مقایسه می‌کند. این مقایسه، همواره او را به نتیجه‌گیری از نگرش خود و گروهش به سؤال‌ها، قبل و بعد از پاسخ‌گویی و جمع‌بندی نهایی کلاس، رهنمون می‌سازد.

دو نکته‌ی اساسی

- ۱- کتاب راهنمای معلم و کتاب کار مکمل هم هستند. معلمی که عهده‌دار تدریس این واحد درسی می‌شود، باید آموزش‌های لازم را در این زمینه دریافت کند و با شیوه‌ی تدریس آشنا شود. دانش‌آموز نیز برای درک بهتر موضوع درسی باید هم در کلاس حضور یابد و هم در مباحث شرکت کند؛ زیرا کتاب به تنهایی نیاز او را برآورده نمی‌سازد.
- ۲- در برنامه‌ی درسی جدید آمادگی دفاعی، معلم دانش مربوط به هریک از موضوعات این درس مانند آتش‌سوزی، امداد و نجات، مباحث نظامی و ... را داراست و صرفاً باید برای تدریس، بر روش ارائه‌شده در این درس تسلط یابد. تکمیل اطلاعات دانشی و مهارتی معلمان باید در کلاس‌های مربوط و در محل خدمت، از طریق کلاس‌های خاص و همچنین مراجعه به منابع مختلف تأمین شود.

ساختار راهنمای معلم

- ۱- **مختصات درس:** در ابتدای هریک از موضوعات درسی، عنوان، زمان در نظر گرفته شده برای تدریس، اهداف کلی و جزئی، مفاهیم اساسی، ابزارهای آموزشی، ارزش‌یابی و نکات ایمنی آن درس ارائه شده است تا تصویری کلی از موضوع مورد نظر و اهداف آن برای معلم حاصل شود (در برخی از درس‌ها به شیوه‌ی ارزش‌یابی و نکات ایمنی اشاره نشده است).
- ۲- **راهنمای تدریس:** این قسمت شامل آماده‌سازی، ارائه‌ی مطلب، فعالیت تکمیلی، دانستنی‌های معلم و خودآزمایی است که برای هریک توضیح مختصری ارائه می‌شود.

الف - آماده‌سازی: معلم برای آماده‌کردن دانش‌آموزان برای ورود به مفاهیم اصلی درس مطالبی ارائه می‌کند. این مطلب، دانش‌آموزان را قادر می‌سازد که با اتکا به اطلاعات قبلی و داده‌های فعلی خود درباره‌ی سؤال‌های طرح‌شده در کتاب کار فکر کنند و به صورت فردی یا گروهی با راهنمایی معلم به آن‌ها پاسخ دهند، به عبارت دیگر، پیش زمینه‌های لازم برای تفکر گروهی یا فردی در همین مرحله ایجاد می‌شود. هرچه این آماده‌سازی کامل‌تر باشد، دانش‌آموزان به شکل بهتری برای پاسخ‌گویی آماده می‌شوند.

ب - ارائه‌ی مطلب: در این بخش، به فعالیت‌های در نظر گرفته شده برای درک مفهوم اصلی درس پرداخته می‌شود. دانش‌آموزان با هدایت معلم و مراجعه به کتاب درسی، تصاویر یا متنی را که برای دست‌یابی به مفاهیم ارائه شده است، مورد بحث و بررسی قرار می‌دهند. سپس دانش‌آموزان نتایج به دست آمده را از طریق سرگروه در فعالیت‌های گروهی و فعالیت‌های فردی ارائه می‌دهند. گروه‌ها پاسخ‌های خود را در کلاس به بحث می‌گذارند و با هدایت معلم به پاسخ صحیح می‌رسند.

همان‌طور که گفتیم، محلی را برای پاسخ دانش‌آموزان و پاسخ نهایی کلاس در کتاب درسی پیش‌بینی کرده‌ایم. در این بخش، ممکن است چند مطلب طراحی شده باشد که به ترتیب، پس از جمع‌بندی مطلب قبلی، مطلب بعدی شروع می‌شود.

پ - فعالیت تکمیلی: این بخش برای کمک به یادگیری درس و اطمینان از میزان یادگیری موضوع درس طراحی شده است. در این جا، دانش‌آموزان فعالیت را بسته به پیش‌بینی مؤلف، در کلاس یا خارج از کلاس، انجام می‌دهند. بدیهی است چنانچه فعالیت خارج از کلاس انجام شده باشد در جلسه‌ی آینده در کلاس درس طرح شده و پاسخ نهایی از طریق بحث کلاسی حاصل خواهد شد. این بخش را به عنوان فعالیت تحقیقی نیز می‌توان در نظر گرفت.

ت - دانستنی‌های معلم: به رغم آن که در برنامه‌ی درسی جدید فرض بر این است که معلم از موضوعات درسی اطلاعات کافی دارد ولی بخشی نیز، با عنوان دانستنی‌های معلم در نظر گرفته شده است. معلم می‌تواند با مراجعه به این بخش، به موضوع درسی تسلط بیشتری یابد.

ث — خودآزمایی: در این قسمت، سؤال‌هایی طرح شده است که میزان یادگیری دانش‌آموزان را از موضوع درس مشخص می‌کند؛ بنابراین، معلم، می‌تواند با طرح چنین سؤال‌هایی میزان و عمق یادگیری دانش‌آموزان را بررسی کند.

تذکر ۱: در فعالیت‌هایی همچون صف جمع، تیراندازی، شیوه‌ی انجام دادن مهارت‌ها در راهنمای معلم مشخص شده است. هر بحث مهارتی، دارای سهم ناچیزی از مطالب دانشی است که در کلاس درس مورد تعامل قرار می‌گیرد. دانش‌آموزان پس از دریافت مطالب نظری، برای اجرای عملی آن به حیاط مدرسه یا محل مخصوص هدایت می‌شوند.

تذکر ۲: در فعالیت امداد و نجات سعی شده است شیوه‌ی سنتی کمک‌های اولیه، که صرفاً به صورت دانشی ارائه می‌شود، اجرا نشود بلکه به صورت عملی (برای مثال گزش مار) با الگوی زیر در کلاس اجرا شود.
کلاس به گروه‌های ۴ نفره تقسیم می‌شود.

— هریک از دانش‌آموزان نقش خاصی را که در کتاب درج شده است، به عهده می‌گیرند.

— در تمامی عارضه‌ها، سه سؤال زیر در نظر گرفته شده است که اعضای گروه به آن‌ها پاسخ می‌دهند.

الف — نشانه‌های عارضه چیست؟

ب — پس از پدیدار شدن نشانه‌های عارضه، برای امداد رسانی به فرد عارضه دیده چه باید کرد؟ (به صورت عملی اجرا شود)
پ — برای پیش‌گیری از آن چه باید کرد؟

دانش‌آموزان پس از انجام دادن فعالیت در مورد عارضه‌ی مورد نظر، برای پاسخ‌گویی به موارد دیگری که طراحی شده است، در گروه‌های ۴ نفره سازمان‌دهی شده و مطالب مربوط به فعالیت‌های کلاس بین آن‌ها تقسیم می‌شود. معلم منابعی را که دانش‌آموزان باید با مراجعه به آن‌ها، اطلاعات جمع‌آوری کنند و در جلسات بعد آن را به طور عملی ارائه دهند، معرفی می‌کند.

بنابراین، هر گروه با توجه به فعالیتی که در کلاس به صورت نمونه یا با هم‌فکری دانش‌آموزان انجام شده است، برای انجام گرفتن تحقیق خود برنامه‌ریزی می‌کند و در زمان معین آن را به کلاس ارائه می‌دهد. معلم در کلاس درس برای اطمینان از انجام شدن تحقیق به روش گروهی، از دانش‌آموزان سؤال‌هایی می‌پرسد و در ارزش‌یابی مهارتی از آن‌ها استفاده می‌کند.

در روش فعلی، ملاک و معیار حضور فعال دانش‌آموزان در کلاس، مبتنی بر تعمق و تفکر در مسائل است (در روش حل مسئله)؛ از این رو، احتمال این که مقاومت و مقابله‌ی منفی دانش‌آموزان در جلسات اول بسیار زیاد باشد، وجود دارد.

بیان شفاف انتظارات معلم از دانش‌آموزان، از جمله فکر کردن در مورد هر سؤال طرح شده، ارائه‌ی پاسخ — حتی ناصحیح — از آموخته‌های گذشته خود، مشارکت با اعضای گروه در تهیه‌ی پاسخ، خودداری از کپی کردن مطالب از کتاب‌های دیگر، شناسایی و معرفی منابع مناسب، صراحت در بیان مطالب و ... می‌تواند از بروز این مشکلات (مقاومت و مقابله‌ی منفی دانش‌آموزان) جلوگیری کند. لازم به یادآوری است که لازمه تحقق این امر، مهارت و آمادگی معلم و توانایی او در تلفیق علم و هنر است. معلم از همان جلسات اول تدریس، باید با تشریح روش یاددهی و یادگیری به زبان ساده، دانش‌آموزان را برای انجام دادن فعالیت‌ها با خود همراه کند. توصیه‌های اجرایی فرایند تدریس شامل موارد زیر است و دبیران محترم می‌توانند برای به‌اجرا درآوردن آن‌ها، شرایط مناسب را متناسب با موضوعات درسی متنوع، تعداد دانش‌آموزان، وضعیت فیزیکی و تجهیزات مورد نیاز فراهم آورند.

۱. با توجه به تنوع موضوعات درسی و روش آموزش، باید دانش‌آموزان را از روش آموزش و نحوه‌ی همکاری و فعالیتشان آگاه کنید.

۲. چون بخش بسیار مهمی از نمره‌های ارزش‌یابی مستمر و بخش عملی نوبت اول و دوم حاصل مشاهده‌ی معلم و نظارت

- او بر فعالیت‌هاست، باید در ثبت عملکرد دانش‌آموزان و نقاط قوت و ضعف آن‌ها توجه خاص شود.
۳. دانش‌آموزان را به گروه‌های مناسب تقسیم کنید.
  ۴. با مشورت اعضای گروه‌ها، برای هر گروه نام مناسبی انتخاب کنید.
  ۵. برای هر گروه، سرگروه تعیین کنید.
  ۶. وظایف هر یک از اعضای گروه را مشخص کنید.
  ۷. توصیه‌های انضباطی و ایمنی را با توجه به نوع فعالیت دانش‌آموزان، در اختیار آنان بگذارید.
  ۸. برای هر گروه، پوشه‌ی ثبت فعالیت تهیه کنید.
  ۹. برای ایجاد تنوع و کمک به دانش‌آموزان جهت به‌دست‌آوردن مهارت‌های لازم در امر فعالیت‌های گروهی، هر دو ماه، مسئولیت‌ها و وظایف اعضای گروه را تغییر دهید.
  ۱۰. برای هرچه فعال‌تر شدن دانش‌آموزان در فرایند آموزش و تقویت روحیه‌ی مشارکت در آنان، در ماه‌های اول سال تحصیلی، افراد پرتلاش را تشویق کنید.